АББАС СӘҺҺӘТ ВӘ ИНЧӘСӘНӘТ

Анадан олмасынын 100 иллији гаршысында

XX әср әдәбијјатымыз халгымы-
дын әсрләр боју јаратдығы мөһ-
тәшәм әдәбијјатын ганунаујғун
давамы вә инкишафы кими, өзүн-
дән әввәл кәлән парлаг истедад-
ларын ән көзәл, нәчиб ән'әнәләри-
ни давам етдирәрәк сәнәт аләми-
нә јени тәравәт кәтирмишдир. XX
әср әдәбијјатынын көркәмли нүма-
јәндәләри тәкчә әдәби просесин
инкишафында дејил, зәриф сәнә-
тин дикәр голларынын инкиша-
фына да күчлү тәкан вермәји гар-
шыларына мәгсәд гојмушдулар.
Әдәбијјат вә инчәсәнәт мәсәләлә-
рини билаваситә чәмијјәтин инки-
шафы илә әлагәли шәкилдә көтү-
рән әдиб вә шаирләримиз белә һе-
саб едирдиләр ки, инчәсәнәт хал-
гын тәрәггисини тә'мин едир, ко-
зүнү ачыр, наданлыг вә чәһаләтин
гаршысыны алыр. Бу дөврүн
идассик сәнәткарлары халгын һә-
јаты вә сијаси мүбаризәси илә сых
бағлы идиләр. Онлар елин адәт вә
ән'әнәләринә, халг јарадычылығы-
на, зәнкин мусигисинә дәриндән
бәләд олмагла бәһәм, јери кәлдик-
чә, сәнәт мәсәләләринә даир ма-
рағлы мүлаһизәләр ирәли сүрүр-
дүләр.

XX әсрин әввәлләриндә ингилаби
һәрәкатын кенишләнмәси Азәрбај-
чанын мәдәни инкишафы үчүн бир
такан олду, ичтимаи һәјатымызда
бөјүк дөнүш јаратды. Тәрәггипәр-
вәр сәнәткарларымыз һадисәләрин
өнүндә аддымлајыр, халгын ичти-
маи-сијаси вә мәдәни инкишафына
күчлү тә'сир көстәрирдиләр.

Әсрин әввәлләриндә ингилаби
һәрәкатын тә'сири нәтичәсиндә
сәнәт аләминдә дә бөјүк дөнүш
јаранмаја билмәзди. Тәрәггипәр-
вәр зијалыларымыз халг үчүн
нәсә јени бир сөз демәк, руһи
гида вермәк, онун јүксәлиши
үчүн чалышмағы бир ан унут-
мурдулар. Көркәмли әдибимиз А.
Шаиг өз хатирәләриндә јазырды:
«XX әсрин әввәлләриндә артыг
дүнја мәдәнијјәти илә таныш
олан габагчыл зијалыларымыз
чох јахшы дәрк едирдиләр ки,
5—10 зијалы илә бир милләтә ни-
чат вермәк олмаз. Халгымызын
гаршысында дуран бөјүк ичти-
маи-сијаси вәзифәләрин өһдәсин-
дән кәлмәк үчүн дәрин мә'лумат-
лы, елмли зијалыларымыз чох
аз иди. Буна көрә дә јени руһлу

мүбариз зијалы нәсли јетишдир-
мәк гаршымызда дуран ән мү-
һүм вәзифәләрдән иди. Демокра-
тик фикирли бүтүн мүәллимләр...
јени нәслин тә'лим-тәрбијәсинә
бөјүк әһәмијјәт верирдиләр...».

Бу чәһәтдән XX әсрин роман-
тик шаири вә ичтимаи хадими
Аббас Сәһһәтин фәалијјәти хүсу-
силә тәгдирәлајиг иди. О, дөврү-
нүн һәртәрәфли инкишаф етмиш,
ачыг фикирли зијалыларындан
иди. Сәһһәт көзәл шаир, истедад-
лы һәким, һәссас инсан, әсил ва-
тәндаш иди. Али тәһсилини ха-
ричдә алыб һәким ады илә Вәтә-
нә гајыдан шаир ичтимаи һәја-
тын мүхтәлиф саһәсиндә сәмәрә-
ли фәалијјәт көстәрирди. Мәгсәд
исә бирди: халгын мәдәни јүк-
сәлишинә наил олмаг! Сәһһәт
зөвглү, дахили аләм е'тибары илә
зәнкин бир ичтимаи хадим кими
мәдәни һәјатымызда баш верән
һәр бир аддымы изләјир, көзәл
тәшәббүсләр галдырыр, әсрин га-
бағчыл вәтәндашы кими халгын
һөрмәтини газанырды. Мә'лумдур
ки, тарихән тәбибләр инчәсәнә-
тә, хүсусилә мусигијә һәвәс вә
шөвг көстәрибләр. Бу мәзијјәт
Сәһһәтдә дә чох габарыг нәзәрә
чарпырды.

А. Сәһһәт мусигинин инсан һә-
јатында көзәл бир амил олдуғу-
ну, мә'нәвијјата тә'сирини доно-
дәнә көстәрмишди. О, «Сәвгат» га-
зетинин 1916-чы ил 4 јанвар та-
рихли нөмрәсиндә «Мәктәб, нәг-
мә вә мусигинин әһәмијјәти» ад-
лы дәрин мәзмунлу бир мәгалә
чап етдирәрәк, мусиги тә'лими-
нин зәрурәтиндән әтрафлы сөз
ачмышдыр. О јазырды: «Мәрһум
Һәсән бәј (Һ. Зәрдабинин дејир
— о заман Һәсән бәј ел нәғмә-
ләрини чап етдирмишди. А. М.)
чәнабларынын мәшһур нәғмәләри
тә'лим едилирсә, гыса чүмләләр
ичәрисиндә бөјүк, узаг фикирләр
анладан о нәғмәләр ушагларын
үрәјиндә, дамағларында нә гәдәр
тә'сирли һәјәчанлар төрәдәр. ва-
тәнпәрвәрлик кими нә гәдәр бө-
јүк һисс ојадар. Мәдәни милләт-
ләрдә көрдүјүмүз бөјүк фәдакар-
лығлар өјрәдилмиш бу нәғмәлә-
рин, шәргиләрин нәтичәсидир.
Белә исә биз нијә нәғмә тә'лими-
ни фајдасыз саныб, нәзәри — е'ти-
барә алмајырыг. Дүнја көр-көтүр
дүнјасыдыр. Биз дә көрдүкләри-
мизи көтүрсәк, нә ејби вар?».

Шаир наразы иди ки, нә үчүн
мәктәбләрдә мусиги тәдрисинә
әһәмијјәт вермирләр, нијә нәғмә
дәрсләринин кејфијјәти ашағы,
саатлар аз вә јарытмаздыр. Ахы
«мусиги тә'лими ән зәрури бир
еһтијачдыр». Онун фикринчә,
үрәјә тә'сир вә нүфуз едән, ин-
санда әхлаги, вәтәнпәрвәрлик
дујғулары ојадан нәғмәләри се-
виб јајмаг, тәблиғ етмәк сон дә-
рәчә вачиб иди.

Шаирә јахшы бәлли иди ки,
мусиги бир дә јорғунлуғу ара-
дан галдырмаға гадирдир. Әмәк
просесиндә мусигинин әвәзсиз
ролу артыг һамыја ајдындыр;
ағыр иш көрәндә, узаг јол кедән-
дә руһ јүксәклији јарадан муси-
гини нә илә әвәз етмәк олар? Һеч
нә илә! Чох гәдим заманлардан
инсанлар бу һәгигәти анламыш-
лар. Ана-бачыларымыз хана то-
хујанда, әскәрләримиз сәф-сәф
низамла аддымлајаркән руһ охша-
јычы вә ја әзәмәтли бир һава ha-
мынын үрәјиндән олмушдур.
Мәһз бу чәһәтләри нәзәрә алан
Сәһһәт јазырды ки, көрүрсүнүз-
мү, әскәр мусиги архасында ке-
дәркән интизамы сахлајыр, јор-
ғунлуға даһа чох давамлы олур.
Чүтчүләр котан сүрдүкләри вахт
һәрәкәтләрини нәғмәләр, шәрги-
ләр васитәсилә низама салырлар.
Нәғмә дәрсләри ушаглар үчүн
һәм мә'сумәнә бир әјләнчәдир,
һәм дә мәктәби онлара севдирир.

А. Сәһһәт баша дүшүрдү ки,
естетик тәрбијә тә'лим вә тәрби-
јәнин тәркиб һиссәси олуб, кәнч
нәслин формалашмасында мүһүм
әһәмијјәт кәсб едир. Мәктәбләрдә
шакирдләрин естетик тәрбијәсин-
дә мусигинин, инчәсәнәтин ролу-
ну о, хүсуси тәгдир едирди. Чүн-
ки тәдрис едилән нәғмә вә муси-
ги фәнни шакирдләрин мәдәни
јүксәлишини тә'мин едир. Шаир
баша дүшүрдү ки, нәғмә вә муси-
ги тәдрисинин јүксәк сәвијјәдә
кечирилмәси тә'хирәсалынмаз ве-
зифәдир. Чүнки бир һәким кими
дә, о, мусигини мүаличә васитәси
сајырды. Бу, бир елм саһәси ки-
ми, тәбабәтдә чохдан мә'лум иди
вә бу фикри ардычыл мүдафиә
едән маарифпәрвәрләрдән бири
дә, әлбәттә, А. Сәһһәт иди, о, ша-
кирдләри мүмкүн гәдәр чох
охутмағы вачиб сајырды. Чүнки
«һәрәкәт етмәк, ушагларын тәбии
еһтијачларындан биридир... Ушаг-
лара бағырмағы гадаған етмән-
дәнсә, шәрги тә'лим етмәклә да-
һа көзәл нәтичәләр әлдә етмәк
олар. Нәғмә дәрсләриндән сонра
ушаглар даһа сакит отурар, ку-
рулту, бағырты салмазлар. Бун-
дан әлавә, мусиги тә'лиминин
һифзи-сәһһәт чәһәтдән дә фајда-
сы аз дејилдир. Ушаглар дәрин-
дән нәфәс алар вә бунунла чи-
јәрләри гүввәтләнәр вә синәләри
бөјүјәр». О, тәәссүф едирди ки,
бә'зи мүәллимләр бу саһәдә ис-
тәдикләри кими һәрәкәт едәрәк
өзләри билдикләри бир-ики маһ-
ныны шакирдләрә өјрәтмәклә,
вәзифәләрини битмиш сајмыш,
мусиги савадына, ајры-ајры әсәр-
ләрлә танышлыға һеч бир әһә-
мијјәт вермәмишләр. Бәс ша-
кирдләрин мусиги габилијјәтинин
инкишафы, һәмин фәннин кеј-
фијјәтли тәдриси илә шәртлән-
мирми? Сәһһәт башга мүәллим-
ләрә тәлгин едирди ки, мусиги
сәнәтини анлајан, онун һаггында
фикир јүрүдә билән адамлар је-
тишдирсинләр, бу ишдә тәләб-
карлығы артырсынлар. Онун
кечмиш шакирдләриндән профес-
сор Ә. Әфәндијев, мәрһум И. Вәј-
совун хатирәләриндән көрүнүр
ки, шаир нәғмәләрин ифадә ет-
дикләри идејаја хүсуси әһәмијјәт
верирди. Онун фикринчә, нәғмә-
ләрдә бөјүк мәсләк, амал, гајә
зәруридир. Өзү елә нәғмә јазмаг
истәјирди ки, одлу гәлбләри та-
латүмә кәтирсин, кәләчәк әсрлә-
рә дә өз тә'сирини көстәрә бил-
син. Тәбии ки, дөврлә сәсләшән
әсәрләр јазыб халга, хүсусилә
јени нәслә тә'сир едән сөз демәк
һәр сәнәткара мүјәссәр олмурду.
Демократик јазычылар, о чүм-
ләдән Сәһһәт кәнчлијин дүзкүн
јолла инкишафыны тәлгин едән
бәдии әдәбијјаты, педагожи иши
бир ан унутмурдулар.

Аббас Сәһһәт өз педагожи фәа-
лијјәтиндә бәдии васитәләрдән
мәһарәтлә истифадә едирди. Ша-
ир елә нәғмәләр јарадырды ки,
бунларда милли гүрур һисси күч-
лү олсун. Чүнки «мусигинин ән
бөјүк фајдасыны онун јаратдығы
һиссләрдә, бу һиссләрин ифадә
олундуғу сөзләрдә ахтармаг ла-
зымдыр. Ахы сөзләр ше'рләрдә
даһа јахшы јадда галыр. Демәк,
маһнылар, онларын аһәнки, сөз-
ләри бизим һафизәмизә һәкк еди-
лир. Бу сөзләр инсан гәлбинә јол
тапыр. Беләликлә дә, онларда
әхлаги, вәтәнпәрвәрлик һиссләри
ојадыр» — дејирди. Вәтән вә хал-
гыны дәрин бир еһтирасла севән
шаир ушаглары да бу руһда тәр-
бијә етмәк истәјирди. Онун «Вә-
тән» ше'рини хатырламаг јеринә
дүшәрди:

Көнлүмүн севкили мәһбуби
мәним,
Вәтәнимдир, вәтәнимдир,
вәтәним...
Вәтәни севмәјән инсан олмаз
Олса, ол шәхсдә виҹдан олмаз.

Бурадакы «Вәтәним» сөзүнүн
үч дәфә тәкрары М. Фүзулидә ол-
дуғу кими, бәдии вүс'әтә, мусиги-
јә нечә дә тә'сир едир. Мәһз бу
сәбәбдән дә һәмин ше'р бу күн
дә кәнчлијин, хүсусилә мүғәнни-
ләрин сева-сева охудуглары ше'р-
ләрдәндир. А. Сәһһәтин бу габил-
дән олан ше'рләри аз дејил:

Од тутуб гырмызы атәшлә јенә
јанды үфүг,
Шәфәгин гырмызы рәнкилә
ишыгланды үфүг.
Бир гәдәр чајдан узаг од
галамыш дағда чобан,
Ојадыр өз сүрүсүн отлаја
јајлагда чобан.
Аг думанлар учалыр, кој үзүнә
дағлардан,
Чох сәриндир һавасы, кечмә бу
јајлаглардан.

Ушаглары елм кәсб етмәјә,
ајылтмаға, халгы севмәјә чалы-
шыб, шәрәф, ад саһиби олмаға
чағыран шаир «Нәғмә илә вә-
тәни ојатмаға» чағырырды.

Ајыл еј бүлбүли-күлзари-вәтән
Нәғмә илә ола бидар вәтән.

Сәһһәтдән әввәл дә сөз устала-
рымыз бу чүр мотивләрә донә-
дәнә мүрачиәт етмишләр. Мә'лум-
дур ки, маариф, елм, мәктәб проб-
леми сөз усталарыны лап гәдим
заманлардан дүшүндүрмүшдүр.
Чүнки мәктәб инсан камалынын
ганады, идракынын көзү, чазибә
гүввәсидир. Мәктәбин, елмин гәд-
рини билән Низами, Хагани өз
фәхријјәләриндә фазил адамлар-
дан ағыз долусу бәһс едирләр.
Низами 14 јашлы оғлуна «һәр
елмә јеткин» — дејә үз тутур, вә-
тән өвладларыны фәзиләт саһиби
кими көрмәји арзулајырды. Мара-
ғалы Әвһәди «Надан адам инсан-
лығдан узагдыр» — дејирди. Әс-
сар Тәбризи исә «мүасирләринин
маарифдән үз дөндәрдикләрин-
дән» шикајәтләнирди.

Ајдындыр ки, о заман маариф
мәфһуму даһа кениш мә'на кәсб
едирди. Маариф дедикдә, шүбһә-
сиз, инчәсәнәт дә ораја дахил
едилирди. «Ән көзәл вә асан баша
дүшүлән шаирләримиздән олан»
(С. Вурғун) А. Сәһһәт сәләфлә-
ринин габагчыл ән'әнәләрини
јашадараг, елми, маарифи, зәриф
сәнәти тәблиғ едир, дөврүнүн мә-
дәнијјәт хадимләри илә сых ала-
гә сахлајыр, достлуг едирди. Ша-
махыда елә бир мәдәни тәдбир
көстәрмәк чәтиндир ки, бу милли
шаиримиз онун иштиракчысы вә
тәшкилатчыларындан бири олма-
сын. Шаир бир сыра мусиги ха-
димләри илә шәхсән дост иди.
Онун дә'вәти илә мәшһур халг ха-
нәндәси Чаббар Гарјағды оғлу дә-
фәләрлә Шамахыја кәлмиш, ел
шәнликләри вә toj мәчлисләрин-
дә чыхыш етмишди. Бу хүсусда
шаирин кечмиш шакирдләрин-
дән Әбдүлгафар Маһмудов дејир:
«1907—1908-чи илләрдә бурахы-
лыш мүнасибәти илә шәһәр мәк-
тәби мүсамирә һазырлајырды.
Мәктәбин мүдири Долујев, Аббас
Сәһһәтин бөјүк нүфузуну нәзәрә
алараг, она мүрачиәтлә рәһбәрли-
ји үзәринә көтүрмәји, мәктәбә ко-
мәк етмәји хаһиш етди. Аббас
Сәһһәт разылыг верди. О заман
Чаббар Гарјағды оғлу да Шама-
хыда иди. О да бир ханәндә кими
мүсамирәјә дә'вәт олунмушду».
Шаир һәмчинин ел ханәндәси Се-
јид Шушинскинин дә истедадына
вурғун иди. Дәдәкүнәш јајлағын-
да о, ханәндәнин усталыг вә мәһа-
рәтинин дәфәләрлә шаһиди ол-
мушду. Сејидин көзәл сәсини ха-
тырлајан А. Сәһһәт она бир ше'р
дә һәср етмишдир.

Марағлыдыр ки, Аббас Сәһһәт
көркәмли күрчү јазычысы А. Се-
ретелинин халг јарадычылығы
мотивләри әсасында јаздығы «Ха-
нәндә Гоги» адлы санбаллы бир
әсәрини тәрчүмә едиб, чап етдир-
мишди. Бу, өзү дә халг сәнәткар-
ларына онун һөрмәт вә мәһәббә-
тиндән доғурду. Шаир сәнәткар-
лары јүксәк гијмәтләндирән вә-
тәндаш иди. Ханәндә һаггында
әсәри дилимизә тәрчүмә етмәк он-
лара гаршы шаир сәмимијјәтинин
тәзаһүрү иди.

Көрүндүјү кими, А. Сәһһәт ин-
чәсәнәтин мүһүм проблемләринә
даим тәмас едән, онун инкиша-
фына чалышан бир ичтимаи ха-
дим иди.

Ариф МӘММӘДОВ,
филолокија елмләри доктору,
профессор.